

KRİZ VE GIDA ENFLASYONU YOKSULLUĞU OLUMSUZ ETKİLİYOR

Seyfettin Gürsel^{*} ve Onur Altındağ^{**}

Yönetici özeti

Türkiye’de gıda enflasyonu 2007 yılının ortalarına kadar TÜFE’nin altında seyretti ve genel fiyat endeksini aşağı çekici bir rol oynadı. 2007 yılı ortasından itibaren ise gıda fiyat endeksi TÜFE’nin üzerinde seyretmeye başlayarak enflasyon oranını yukarı çeken etki yaptı. Gıda fiyatlarındaki yükselişle birlikte ilk akla gelen soru bu durumun Türkiye’deki yoksulluğu ne yönde etkilediğidir. 2002-2006 arası yüksek ekonomik büyüme ve görece düşük gıda enflasyonu nedeniyle yoksulluk hızlı bir şekilde düşmüştür (yüzde 22’den yüzde 9,3’e). 2007 yılından sonra ise büyüme hızla yavaşlarken gıda fiyatları hızla artmaya başlamıştır. Bu nedenle yoksulluk oranındaki düşüş net bir biçimde durmuş ve istihdam kayıplarının başladığı 2008 yılı itibariyle yüzde 9,4 düzeyine demirlemiştir. Kriz nedeniyle istihdam kayıplarının devam ettiği 2009 yılında ise yoksulluğun tekrar yükselişe geçtiği tahmin edilmektedir. Yoksulluğun azalmasına paralel olarak en yoksul yüzde 20’lik kesimin gıda harcamaları 2003-2006 yılları arasında yüzde 25’in üstünde artarken, 2007’de yüzde 2 oranında düşmüş, 2008 yılında ise yüzde 1’lik küçük bir artış göstermiştir. Ancak TEPAV’ın yaptığı Türkiye Refah İzleme Anketi’nden çıkan sonuçlar bakıldığında en yoksul kesimin 2009 yılında gıda harcamalarının yeniden düştüğü görülmektedir. Yoksul kesimin bütçesinde en büyük paya sahip olan gıda harcamalarındaki bu düşüş, yoksullukla mücadelenin 2007 itibariyle durduğunu, 2009 itibariyle de gerilemeye başladığını öngörmektedir.

Gıda fiyatları zengin ve yoksul arasındaki enflasyon farkını büyütüyor

Mart ayında yayınladığımız araştırmamızda¹ 2007 yılının ortasından itibaren gıda fiyatlarında görülen küresel fiyat şokunun Türkiye’deki nisbi fiyat yapısına yansımaları üzerinde durmuşuk. Hatırlatmak gerekirse 2003-2010 (Şubat) döneminde en zenginden en yoksula yüzde 20’lik harcama grupları için hesapladığımız enflasyon oranları arasındaki farkın zaman içinde giderek büyüdüğünü ve 2010 Şubat ayı itibariyle en zengin ve en yoksul harcama grubu arasındaki enflasyon endeksi farkının 11,2 puan gibi yüksek bir düzeye ulaştığını belirtmiştik (Şekil 1). 2007 yılının ortasında görülen küresel fiyat şokunun öncesinde en yoksul ve en zengin arasındaki enflasyon farkı az da olsa yoksulun lehine devam ederken, gıda ve enerji fiyatlarındaki olağanüstü artışla birlikte enflasyon belirgin bir biçimde yoksul kesimlerin aleyhine dönmüştür.

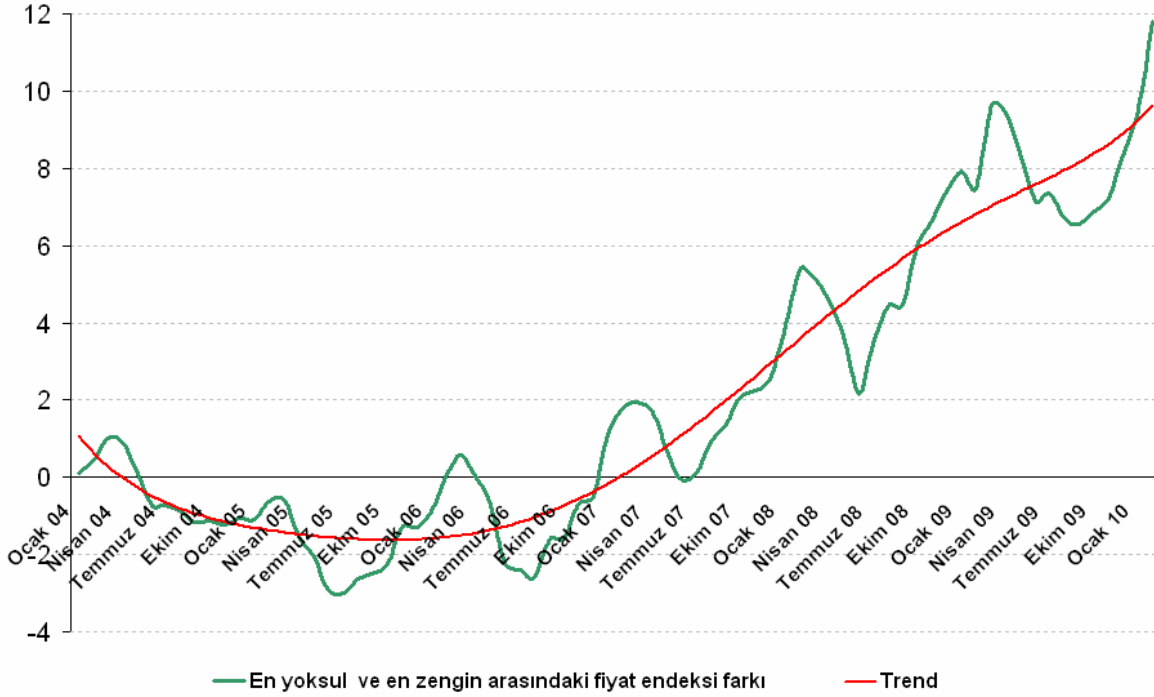
Zengin ile yoksul enflasyonu arasındaki fark, zaman içinde mal ve hizmet fiyat artışları arasında önemli farkların oluşması ile zengin ve yoksulun tüketim sepetleri bileşimlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Aradaki fark ayrıştırıldığında enflasyonun yoksul kesimin aleyhine gelişmesinin en önemli nedeninin gıda ve alkolsüz içecekler olduğu görülmektedir. Bunun yanında kira ve enerji fiyatlarının da aradaki farkın açılmasına belirgin bir katkısı olmuştur. En yoksul kesimin bütçesinde en büyük paya sahip olan gıda ve enerji ürünlerinde görülen küresel boyuttaki önemli enflasyon şokunun bu kesimin reel harcamalarına etkisi Türkiye’de yoksulluğun ne yöne evrildiğini görmek açısından önemlidir.

^{*} Prof. Dr. Seyfettin Gürsel, **betam**, Direktör, seyfettin.gursel@bahcesehir.edu.tr

^{**} Onur Altındağ, **betam**, Araştırma görevlisi, onur.altindag@bahcesehir.edu.tr

¹ Bkz. Betam Araştırma Notu No: 68

Şekil 1 En yoksul ile en zengin yüzde 20'lik kesim arasındaki aylık enflasyon farkı

Kaynak: TÜİK, betam

Gıda enflasyonu ve kriz yoksullukla mücadeleyi durdurdu

Şekil 2'de gıda enflasyonu ve genel TÜFE endeksi bir arada verilmiştir. Gıda fiyatlarındaki mevsimsel dalgalanmaları göz ardı etmek ve izleme kolaylığı için gıda fiyat endeksine ait trend² de grafikte gösterilmiştir. 2007 yılının ortasına kadar gıda enflasyonu genel TÜFE'nin altında seyretmekte ve genel endeksi aşağı çekici bir rol oynamaktadır. 2007 yılı ortasından itibaren ise gıda fiyat endeksi genel TÜFE'nin üzerinde seyretmekte ve genel enflasyon oranını yukarı çekmektedir.

Gıda fiyatlarındaki yükselişle birlikte ilk akla gelen soru bu durumun Türkiye'deki yoksulluğu ne yönde etkilediğidir. TÜİK'in Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA) dahilinde yaptığı ve 2002-2008 dönemine ait yoksulluk çalışmasında açıkladığı rakamlar bu konuyla ilgili bir fikir sahibi olmamızı sağlayacak niteliktedir. Şekil 3'te kentte yaşayan nüfusa ait yoksulluk oranları verilmiştir.³ Türkiye'de kırdaki yaşayan nüfus çoğunlukla tarımla uğraşmakta ve tarım yapısı küçük aile işletmeleri etrafında şekillenmektedir. Gıda yoksulluğuna bakarken kendi ürettiği tarımsal ürünü tüketme imkanı olan nüfusu gözardı edebilmek için kentte yaşayan nüfus gözönüne alınmıştır. Şekil 3'te görüldüğü gibi 2002-2006 arası yüksek ekonomik büyüme ve görece düşük gıda enflasyonu nedeniyle yoksulluk hızlı bir şekilde düşmüştür (yüzde 22'den yüzde 9,3'e). 2007 yılından sonra ise hem ekonominin büyüme düşmüş hem de gıda enflasyonu baş göstermiştir. Bu nedenle kentte yaşayan nüfusta görülen fert yoksulluk oranındaki düşüş net bir biçimde durmuş ve istihdam kayıplarının başladığı 2008 yılı itibarıyla yüzde 9,4 düzeyine demirlemiştir.

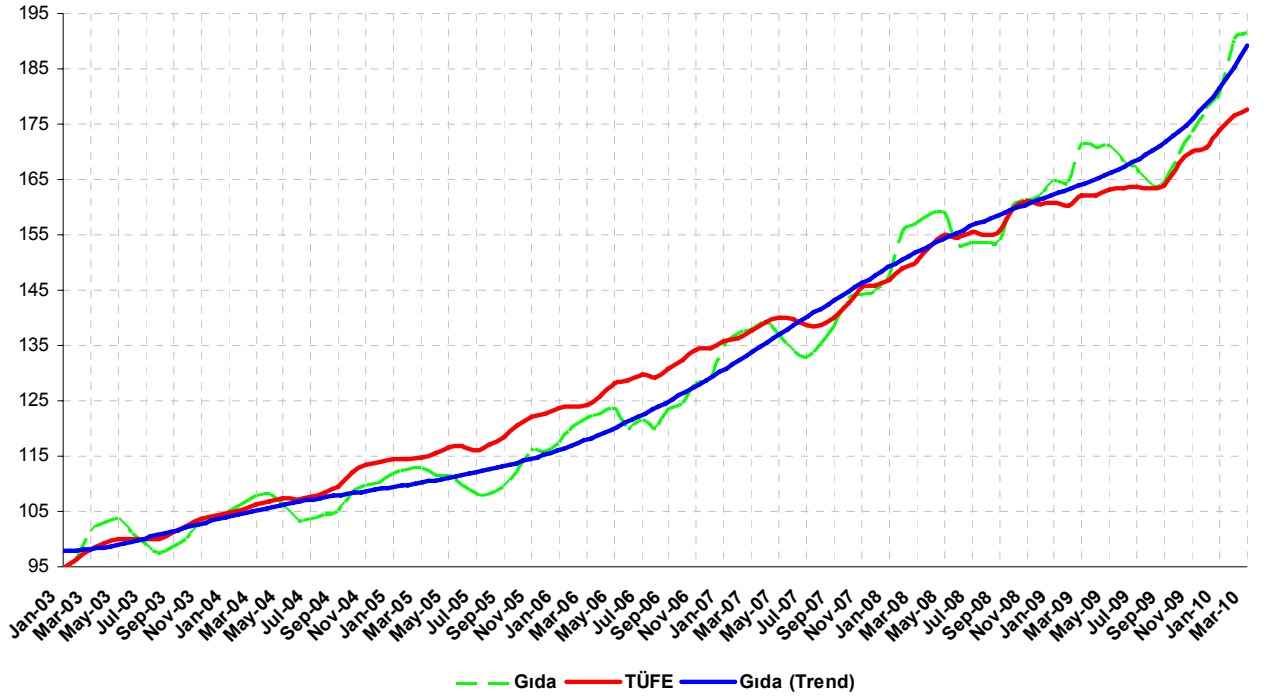
2006 yılında 2007 yılına geçişte görülen 1,1 puanlık yoksulluk oranı artışının temel nedeni 2007 yılında baş gösteren küresel gıda krizidir. Küresel gıda talebi artışı nedeniyle ortaya çıkan gıda fiyat artışlarındaki artış Türkiye'de de belirgin bir biçimde hissedilmiştir. Hem yoksul kesimin reel gıda harcamaları düşmüş hem de kent yoksulluk oranı artmıştır. Genel trende bakıldığında ise kent yoksulluk oranındaki azalmanın 2006 sonu itibarıyla tamamen durduğu göze çarpmaktadır.

Krizin yoğun olarak yaşandığı 2009'da ise kent yoksulluğunun yönelimini HBA henüz yayınlanmadığı için tahmin etmek güç olsa da 2009'da gıda fiyat artışının yeniden hızlandığını biliyoruz (Şekil 2). Bu olguya dayanarak büyük olasılıkla kent yoksulluğunun da artışa geçtiği düşünülebilir. Nitekim

² Altıncı derece polinom regresyonu.

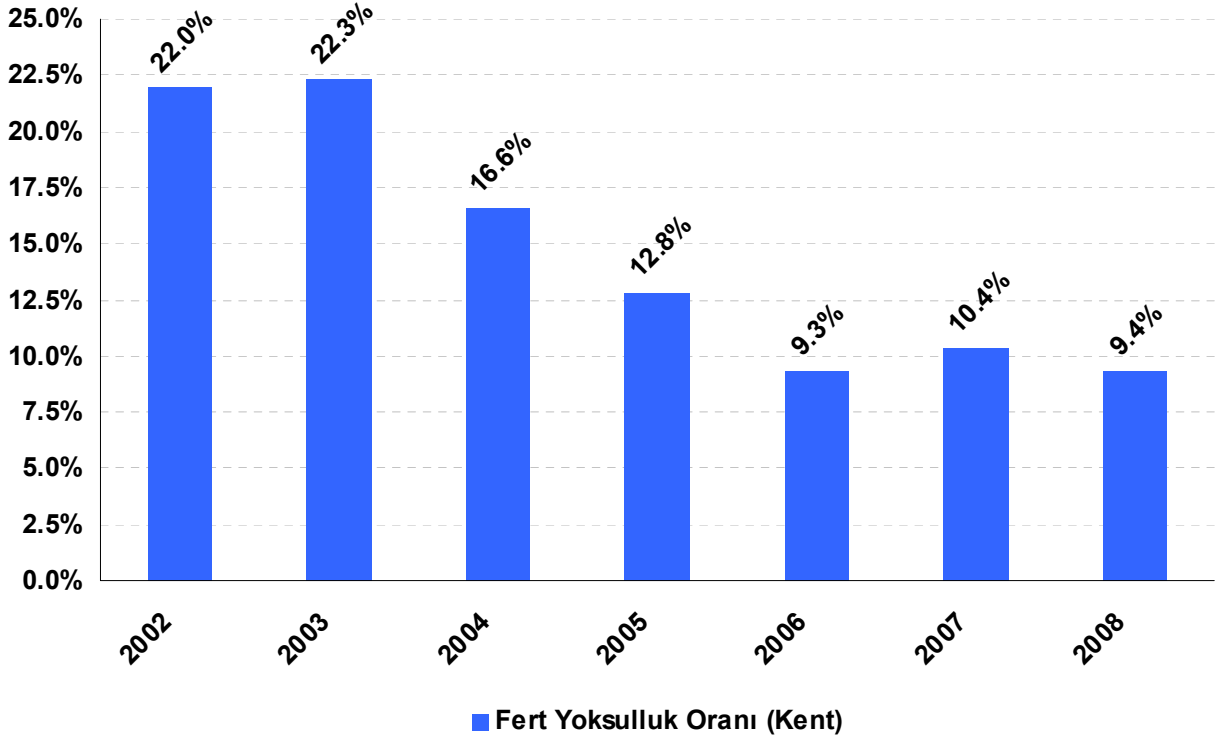
³ TÜİK'in tanımına göre mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. TÜİK bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarını (Gıda ve gıda dışı) belirleyerek, bu gereksinimleri karşılayamayan bireyleri yoksul olarak tanımlamaktadır.

Şekil 2 Gıda fiyat endeksi ve TÜFE (2003=100)

Kaynak: TÜİK, betam

Şekil 3 Fert Yoksulluk Oranı (Kent)

Kaynak: TÜİK

TEPAV'ın (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) 2009 Eylül ayında yayınlamış olduğu bir araştırmada⁴ kentte yaşayan en yoksul kesimin yüzde 90'ının krizle birlikte gelirinde bir düşüş olduğu ileri sürülmektedir. Küresel krizle birlikte en fazla uyum ihtiyacı çeken kesimin kentlerdeki yoksullar olduğu hesaba katıldığında fert yoksulluk oranının 2009 yılında belirgin biçimde yükselmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Yoksul kesim gıdadan kesti

Harcama dilimlerine göre en yoksul yüzde 20'lik kesimin bütçesinde en büyük paya sahip olan gıda harcamalarının gıda fiyat şokundan nasıl etkilendiğini görmek için 2003-2008 dönemine ait Hanehalkı Bütçe Anketi'ni kullandık. Bunun için yüzde 20'lik en yoksul dilime ait nominal gıda harcamalarını tüketici fiyat endeksi ve hane sayısına göre düzelterek⁵ reel harcamaların değişimini hesapladık. Şekil 4'te, 2003 yılı baz alınarak en yoksul yüzde 20'lik dilime ait reel harcamaların 2008 yılına kadar gelişimi görülmektedir. Yoksulluğun azalmasına paralel olarak gıda harcamaları 2003-2006 yılları arasında yüzde 25'in üstünde artarken, 2007 yılında yüzde 2 oranında düşmüş, 2008 yılında ise yüzde 1'lik küçük bir artış göstermiştir. Kent yoksulluk oranına benzer bir biçimde reel gıda harcamalarındaki artış da 2006 sonu itibarıyla durmuş ve 2007'deki küresel gıda şokunun etkisiyle bir miktar azalmıştır.

2009 yılına ait HBA verileri henüz açıklanmadığından dolayı reel gıda harcamalarının krizin sonunda hangi seviyeye geldiğini söylemek mümkün değil. Ancak TEPAV'ın yaptığı Türkiye Refah İzleme Anketi'nden çıkan sonuçlar en yoksul kesimin 2009 yılında gıda harcamalarını düşürdüğünü göstermektedir. Araştırmaya göre kent merkezlerinde yaşayan en yoksul yüzde 20'lik dilimdeki ailelerin dörtte üçü gıda tüketimlerini, aynı gruptaki ailelerin yarıya yakını da çocuklarına ait gıda tüketimlerini azaltmışlardır. Gıda fiyat şoku ile ekonomik krizin neden olduğu gelir azalışı karşısında yoksul kesimin genelde harcamalarını kısarken, gıda harcamalarından da tasarruf yapmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir.

Yoksullukta gelişmeler ve siyasal izdüşümleri

Sonuç olarak 2003 yılında itibaren devam eden yüksek büyüme⁶ – yüksek istihdam patikasının 2007'nin ikinci yarısından itibaren son bulmasıyla çakışan gıda fiyat şoku yoksulların gıda harcamalarında gözlemlenen reel artışı ve yoksullukla mücadeleyi durdurmuştur.

Seçmen tercihlerinin belirlenmesinde genel ekonomik gidişat ve yaşam koşullarının belirgin bir etkisi olduğu yaygın biçimde kabul gören bir tezdır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçmen kitlesinin önemli bir kısmını gelir seviyesi düşük olan ailelerden oluştuğu düşünülürse⁷, 2003-2006 yılları arasında yoksul kesimin yaşam şartlarının iyileştirilmesinde gösterilen başarının 2007 genel seçimlerindeki iktidar partisinin sağladığı büyük oy artışında pay sahibi olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2009 Mart yerel seçimlerinde uğradığı oy kaybının nedenlerinden birinin de yoksullukla mücadelenin durmuş olması ve krizin yoksul kesimin yaşam koşullarını olumsuz etkilemeye başlaması gösterilebilir.

⁴ Bkz. TEPAV, Ekonomik Kriz, Türkiye'de Ailelerin Refahını Etkiliyor.

⁵ Nüfus artışıyla birlikte HBA'nın kapsadığı hanehalkı sayısı da her yıl artmaktadır. Reel harcamaların nasıl değiştiğini görmek için hanehalkı sayısı ve enflasyon oranının etkilerinden kurtulmak gerekmektedir. Bu nedenle iki değişken de 2003 yılı sonrası için 2003 baz alınarak düzeltilmiştir.

⁶ GSYH yıllık büyüme oranları 2003'de yüzde 5,3, 2004'te yüzde 9,4, 2005'te yüzde 8,4, 2006'da yüzde 6,9, 2007'de yüzde 4,7 2008'de yüzde 0,47, 2009'da ise eksi yüzde 4,7 olarak gerçekleşmiştir.

⁷ AKP'nin seçmen profiline ait detaylı bir okuma için bkz. Akarca ve Başlevent, "Inter-party vote movements in Turkey: The sources of AKP votes in 2007, İktisat İşletme ve Finans, 24 (285) 2009: 32-47

Şekil 4 En yoksul yüzde 20'lik dilime ait reel gıda harcamaları (2003=100)

